

حق دسترسی به اطلاعات: یک افسانه

ترجمه: سعید غفاری^۱

مقدمه

دسترسی به اطلاعات از حقوق اساسی و مسلم برای حفظ و توسعه حیات انسان است و بهره‌مندی از اطلاعات باعث مرتفع شدن بسیاری از مشکلات اجتماعی، فرهنگی و ملی می‌شود. ولی برای دسترسی به اطلاعات باید پیش شرط‌ها را هم در نظر گرفت. و به نظر می‌رسد که نباید برای حفظ و آرامش جامعه بعضی از اطلاعات را هم تحریف کرد. در این مقاله بر این است که حق دسترسی به اطلاعات در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه مورد ارزیابی قرار گیرد. آزادی بیان تنها از آزادی است که در خور هیچ نوع اعمال فشار و قدرتی نیست، و باید به همراه سایر حقوق به طور دموکراتیک ادامه طریق دهد. (چارلز رمبار)

موضوع «آزادی جریان اطلاعات» مفهومی است که با حق اساسی انسان در آزادی بیان و عقیده ارتباط دارد. در بند ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر در رابطه با آزادی اطلاعات تصریح دارد که: هر فردی حق آزادی و عقیده و بیان دارد. و این حق شامل داشتن نظرات و عقاید بدون دخالت است، و حق دریافت و ارائه اطلاعات و عقاید از طریق هرگونه وسایل ارتباط جمعی بدون محدودیت مرزهاست. به آسانی می‌توان اذعان کرد که نیل به این اصل دشوار بوده ولی جریان آزاد اطلاعات نتیجه یا زائیده منطقی این ایده مطلوب بوده است.

بر اساس همین بیانیه دولت جبهه ملی در هند در اواخر سال ۱۹۸۹ زمانی که به قدرت

رسید، طرح عملی را منتشر نمود که در آن اطمینان داده بود که با اصلاح قانون اساسی «حق دسترسی به اطلاعات» را به عنوان یک حق اساسی تضمین می‌کند. اما چنین طرحی بنا به دلایل متعددی هنوز تحقق نیافته است. از جمله این موانع: خشونت و بی‌حرمتی فیزیکی، وضع قوانین بازدارنده، سانسور، در لیست سیاه قرار دادن روزنامه‌نگاران، تحریم کتب، برقراری موانع اداری، محدود کردن کارهای حرفه‌ای، ایجاد محدودیت‌های اقتصادی اجتماعی، اعمال فشار، ساختار نامناسب غیره که محدودیت‌های آشکاری که موجب تأخیر در جریان آزاد اطلاعات می‌گردند.

فرهنگ بورکراتیک (دیوان سالاری)

سالهاست که هند یک فرهنگ بورکراتیک محرمانه را در کشور دنبال می‌کند که در نتیجه حتی یک سند ساده که مطلبی روی آن چاپ شده باشد محرمانه تلقی شده و در مکانی مخفی نگه داشته می‌شود تا زمانی که نابود شود در واقع مردم عادی به اسناد دولتی دسترسی ندارند. در غیاب چنین سیاستی و با رشد سریع فرهنگ بورکراتیک محرمانه، شهروندان آگاه در ایجاد یک جامعه دموکراتیک (مردم سالارانه) به صورت داوطلب و با جدیت شرکت نمودند.

اساسی‌ترین اصل یک جامعه دموکراتیک این است که چنین جامعه‌ای برای مردم است و توسط مردم اداره می‌شود و نمایندگان مردم دارای تعهد و مسئولیت هستند.

در چنین نظامی مردم این حق را دارند که به اطلاعات دولت دسترسی داشته باشند. و در این صورت آنها می‌توانند از سیاست‌ها و برنامه‌های دولت که شامل برنامه‌های انجام شده و اشتباهاتی که مسئولان دولتی و غیردولتی مرتکب می‌شوند با خبر شوند و اطلاعات جزء عناصر حیاتی به حساب می‌آید.

در حیطه جریان اطلاعات در غرب بیشترین توجه به اخبار می‌شود. روزنامه‌نگاران غربی به طور قابل ملاحظه‌ای نسبت به روند محدودیت و استثناهایی که برای روزنامه‌نگاران در کشور جهان سوم وجود دارد اهمیت می‌دهند و ابراز نگرانی می‌کنند، به علاوه به نظر می‌رسد که در کشورهای کمتر توسعه یافته دولت‌ها بر منابع داخلی کنترل بیشتری را اعمال می‌کنند. و هر دو روند تا حدودی به دلیل افزایش خبری دولت‌های خودگامه در کشورهای در حال توسعه است که رهبران آنها نه خواستار آزادی مطبوعات هستند، و نه ارسال اخبار ناخوشایند از کشورشان به دنیای خارج را تحمل می‌کنند. به هر حال بنظر می‌رسد که کشور سوئد اولین کشور در جهان است که حق آزادی مطبوعات را اوایل سال ۱۷۶۶ به اجراء در آورده است که شامل حق دسترسی علنی به مدارک به جزء چند مورد استثناء در مورد مدارک سری و غیره می‌باشد. پس از آن چندین کشور توسعه یافته نیز همچنین قوانین را به اجراء درآوردند. کشورهای غربی که دولت‌های دموکراتیک داشتند، اولین گام‌ها را در این جهت برداشتند. ایالات متحده در سال

۱۹۶۶ قانون آزادی اطلاعات (FOIA) را به تصویب رساند و هدفش ایجاد یک فلسفه کلی افشای کامل خبر می‌باشد، مگر اطلاعات مورد نظر به صورت واضح از نظر قانون مستثنی شده باشد.

امنیت عمومی و لایحه حق دسترسی به اطلاعات

لایحه حق دسترسی به اطلاعات که در بیانیه حقوق بشر آمده است و تمامی آن به وسیله گروه‌های ویژه به صورت ضربتی به دستور مقامات حکومتی مورد بررسی قرار گرفت، نتیجه آن این بود که برگزیدگان کشور هنوز احساس می‌کنند که این قانون نمی‌تواند عدالت را در میان شهروندان برقرار کند و هیچ حق کاملی برای دسترسی به اطلاعات وجود ندارد. و معافیت‌های معمول و متداول به دولت اجازه می‌دهد که از دسترس قرار دادن اطلاعات برای همگان نسبت به موارد زیر امتناع ورزد.

- ۱- روابط بین المللی و امنیت ملی
- ۲- مذاکرات داخلی دولت
- ۳- اطلاعاتی که اگر فاش شود باعث بر هم زدن و مختل شدن آرامش فردی می‌شود.
- ۴- اطلاعات، مخصوصاً اگر ماهیت اقتصادی داشته باشد و اگر فاش شود برای یک فرد سود غیرمنصفانه دارد یا دولت و یا افرادی در معرض زبانی غیرمنصفانه قرار می‌دهد.
- ۵- اطلاعاتی که برای مصونیت قانونی و حرف‌هایی باید به صورت سری نگهداری شود.
- ۶- اطلاعاتی که درباره کشف‌های علمی و اختراعات و پیشرفت‌ها که اساساً در زمینه جنگ افزار باشد.
- ۷- موضوعاتی که تنها به افراد پرسنل داخلی قوانین و عملکرد یک نمایندگی مربوط می‌شود.

۸- پرونده کارکنان از جمله پرونده‌های پزشکی و پرونده‌های مشابه که افشای آنها به حریم شخصی افراد تجاوز می‌کند.

۹- اسرار تجاری و اطلاعات بازرگانی یا مالی از هر شخص که کسب شود با رعایت اولویت و محرمانه بودن.

۱۰- اطلاعات که شامل و یا در ارتباط با آزمایش، اجراء یا گزارش‌های تهیه شده از طرف یا برای استفاده هر مؤسسه مالی قرار می‌گیرد.

این موارد دارای ابعاد وسیعی هستند و هر نوع اطلاعاتی که در ارتباط با این مطالب همیشه نمی‌تواند به عنوان اسرار حفظ شود ممکن است زمانی فرا برسد، این اطلاعات در جهت منافع عموم فاش شود.

فرانسه در سال ۱۹۷۸ برای رعایت حق دسترسی به اطلاعات با چند مورد استثناء در مورد مدارک سری از قبیل دفاع، سیاست خارجی بازرگانی و زندگی خصوصی و غیره تسهیلاتی را ایجاد نمود. در سال ۱۹۸۳ نیز در کانادا حق دسترسی به اطلاعات به تصویب رسید و در آن امکان دسترسی به اطلاعات را ایجاد نمود. با این حال استثنایی وجود دارد که جزء اسرار طبقه‌بندی می‌شود. اطلاعات تجاری بخش خصوصی، حمایت اصولی شامل اسرار تجاری گروه سوم و غیره به تصویب رسید. قانون آزادی اطلاعات بصورت مشابه در کشورهای نظیر استرالیا، قانون اطلاعات (دولتی) که در سال ۱۹۸۲ به تصویب رسید و در نیوزیلند و فنلاند این قانون در سال ۱۹۵۱ ویژگی همگانی بودن اسناد دولتی بوجود آمد. ولی محدودیت‌هایی وجود دارد که قانون حق اطلاعات را در هیچ کشوری بطور صریح و کاملاً تضمین شده قابل اجراء نمی‌کند و هر کشوری معافیت‌ها و استثناءها و محدودیت‌های خود را دارا است.

روشن است که دستیابی به اطلاعات بالقوه

می‌تواند به توسعه سیاسی و فرهنگی کمک کند، و به این امر تشویق، ترغیب و تحرک توده مردم و مشارکت افراد جامعه و نیز از طریق ارائه اطلاعات درباره فرآیند امور سیاسی عملی است، دسترسی اطلاعات همچنین در تقویت نهادهای دولتی، احزاب و گروه‌های ذی نفوذ از طریق استفاده از اطلاعات مؤثر است. اطلاعات یکی از عناصر ضروری و نه کافی برای توسعه یک کشور می‌تواند محسوب شود و اطلاعات در کشورهای پیشرفته یکی از عوامل بسیار مهم در ادامه روند توسعه است. در بسیاری از کشورهای پیشرفته ۴۰ تا ۵۰ درصد مشاغل به گونه‌ای مستقیم و غیرمستقیم به وجود اطلاعات و ارتباطات بستگی دارند. اطلاعات همانند انرژی و یا مواد اولیه، منبعی عظیم محسوب می‌شود. دسترسی به اطلاعات از نظر اثرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بی‌تفاوت و خنثی نیست، تکنولوژی‌های مختلف می‌توانند به منظور ارتقای برنامه‌های توسعه و استحکام بخشیدن به قدرت و امتیاز طبقاتی به کار گرفته شوند، بیشتر اوقات داشتن اطلاعات از سوی نخبگان کشورهای در حال توسعه برای تقویت قدرت خود و نیز سازگاری با منافع مؤسسات فراملیتی به کار گرفته شده است. به هر حال در همین راستا به کارگیری «دسترسی آزاد به اطلاعات» به خود اتکایی بیشتر، افزایش مشارکت افراد و عدم تمرکز در تصمیم‌گیری‌ها منتهی می‌شود.

واقع‌نگری در اطلاعات

یکی از موانع پنهان در جریان آزاد اطلاعات مفهوم واقع‌نگری است، بعضی از منتقدین معتقدند که بی‌طرفی و واقع‌نگری حقیقی در ارائه اطلاعات امری غیر ممکن است چرا که اطلاعات باید توجه خواننده یا بیننده را جلب و

آن را حفظ کند و علی‌رغم ادعای بی‌طرفی، وسایل ارتباط جمعی اغلب به تحریف اخبار می‌پردازد، زمانی که وقایع کم‌اهمیت، مهم جلوه داده شوند و یا موضوعات نامربوط با حقایق درهم آمیزند، تحریف اطلاعات رخ می‌دهد. بعضی مواقع اطلاعات را به طور اتفاقی و تصادفی گردآوری می‌کنند تا به صورت کلی ارائه می‌دهند و یا قسمتی از حقایق را جمع‌بندی می‌کنند تا به شکل واقعیت کامل ارائه می‌دهند، همچنین تحریف می‌تواند زمانی حادث شود که ارائه حقایق تلویحاً موجب سوء تعبیر گردد و شنونده نتایج مورد نظر را از آن برداشت کند. تحریف اطلاعات می‌تواند باعث وحشت و نگرانی بیش از حد گردد، در نتیجه منجر به عکس‌العمل افراد، گروه‌ها و یا دولت‌ها می‌شود. نهایتاً تحریف زمانی رخ می‌دهد که فرض شود حقایق رخ داده به نفع جامعه نبوده و در مقابل آنها سکوت شود گاهی مواقع این اطلاعات می‌تواند موجب تحریک احساسات شنوندگان و خوانندگان گردد نیز به سرگرم کردن، تهیج یا به غصه و تأثر آنان منتهی شود، به عنوان مثال در ۱۶ ژانویه ۱۹۷۶ در یکی از برنامه‌های تلویزیونی که در آمریکا پخش شده یک منتقد فیلم بنام رکس رید^۲ شهر کلکته را به عنوان «پایان جهان» توصیف کرد و در این برنامه ادامه می‌دهد هنگامی که خلبانان به کلکته می‌رسند از هواپیما خارج نمی‌شوند، آنان با خود غذای کنسرو شده و بطری آب به همراه می‌آورند، و شب را در هواپیما می‌خوابند و از هواپیما خارج نمی‌شوند، زیرا شهر کلکته مملو است از مار، گاوهای مقدس و فیل‌های سرگردان وحشی که در شهر در حال حرکتند و گدایان که برای گدایی پای چپ آنها بوسیله مادران شکسته می‌شود تا بتوانند جلب ترحم کنند، و یا بچه‌ها را کور می‌کنند و یا بازوانشان را می‌شکنند، همین مثال نشان دهنده

انحراف ذهن یک انسان درباره کشور جهان سوم است. که ممکن است توسط میلیون‌ها نفر در جهان دیده و شنیده شود. یک چنین اطلاعاتی به آسانی تصورات غلطی درباره یک کشور ایجاد می‌کند. منتقدان می‌گویند که خواست بعضی از دولت‌ها مبنی بر جریان آزاد اطلاعات یک شوخی بیش نیست، چرا که این اطلاعات باعث تقویت تحکیم کشورهای پیشرفته و باعث وابستگی کشورهای فقیر به کشورهای غنی منجر می‌شود. به هر حال باید توجه داشت که اولاً در دسترسی به اطلاعات بسیار دقت و نکته‌سنجی کرد و ثانیاً برای برقراری ثبات جامعه و امنیت نیاز است که بعضی از اطلاعات در دسترس آزاد قرار نگیرد.

نتیجه

حق برخورداری از اطلاعات نتیجه یا محصول توسعه انسانی است. اصطلاح حق برخورداری از اطلاعات برای شخصی که گرسنه است و پول کافی برای زندگی ندارد، کسی که آموزش ندیده و از آزادی بهره‌مند نیست، و تلقی کافی از حق برخورداری از اطلاعات ندارد به واقع خالی از معناست. و همچنین کشوری که مشکل گرسنگی، آموزش، اقتصاد و آزادی سیاسی دارد، نمی‌تواند اولویتی به حق برخورداری از اطلاعات بدهد. البته اطلاعات به عنوان نیروی قوی در حل همه این مشکلات نقش مهمی ایفا می‌کند. ولی دولت‌ها و ملت‌ها آگاهی کافی از این نیرو ندارند و می‌گویند: اولین قدم حق تغذیه، کار، حق داشتن سرپناه، حق داشتن امنیت اجتماعی و حق زندگی است. و قدم آخر حق برخورداری از اطلاعات است. و در نتیجه می‌توان پیش‌بینی کرد که در قرن ۲۱ نیز کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه هنوز به حق برخورداری از اطلاعات دست نخواهند

منابع

- 1- Mashapatra, P.K. Public Libraries in Developing countries. India: House. PVTLID, 1997. P.133-137
- 2- George. Gerbner and Larry Gross, Living with Television: the violence prafle. Journal of communication, vol 26, no.2. (spring 1997) p. 35-38.
- 3- M. Porat, Global Implications of the information society Journal of communication, vol 27, no.1. (winter 1997) p.76.
- 4- Frances Stewart, Technology and underdevelopment (London: Macmillan, 1997) p.138.

۵- جیمز استور، ویلیام. تکنولوژی اطلاعات در جهان سوم. مترجمان: رضا نجف نیکی، اصغر صرافانی زاده. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۷۵.

پادداشته‌ها

۱- دانشجوی دکتری کتابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.

2- Rex Reed